

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ПАНЧИШИН МИХАЙЛО ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 343.98:354.89:342.71

**РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ
ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РОБІТ З ПІДВИЩЕНОЮ НЕБЕЗПЕКОЮ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Таран Олена Вікторівна,
Національна академія внутрішніх справ,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Тіщенко Валерій Володимирович,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри криміналістики

кандидат юридичних наук, доцент
Давиденко Валерій Степанович,
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Захист відбудеться «21» квітня 2016 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП–680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: ДП–680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «18» березня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Стрімкий науково-технічний прогрес, що прискорюється протягом останніх десятиліть, супроводжується загостренням низки правових та організаційних проблем реалізації конституційних прав працівників на охорону їх життя та здоров'я у процесі трудової діяльності, належні, безпечні і здорові умови праці, що кореспондується з обов'язками роботодавців забезпечувати безпеку технологічних процесів, функціонування машин, механізмів, устаткування й інших засобів виробництва, а також створювати належні санітарно-побутові умови для робітників.

Особливе місце в системі відповідних гарантій посідають заходи забезпечення безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою – в умовах впливу найбільш шкідливих і небезпечних чинників або пов'язаних з обслуговуванням, управлінням, застосуванням технічних засобів праці (технологічних процесів) підвищеного ступеня ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю. Проведення таких робіт пов'язане з дотриманням низки додаткових умов, закріплених законодавством.

Згідно зі статистичними даними¹, в Україні спостерігається щорічне збільшення кількості виявлених порушень у сфері безпеки виробництва (фіксується в середньому 12,7 тис. нещасних випадків, у яких травмуються 13 тис. працівників, майже кожен десятий нещасний випадок зі смертельним наслідком, кожен третій – пов'язаний з виконанням робіт з підвищеною небезпекою). Упродовж 2013–2015 років у провадженні органів досудового розслідування перебувало 1,3 тис. кримінальних правопорушень, передбачених ст. 272 Кримінального кодексу (далі – КК) України (у 682 провадженнях вручено повідомлення про підозру; 612 направлено до суду з обвинувальним актом). Окрім суспільно небезпечних наслідків для потерпілих та членів їх сімей, такі порушення призводять до значних матеріальних витрат підприємств (у згаданий період відповідні компенсаційні виплати становили майже 25 млн грн, з яких більше половини – забезпечення перших днів тимчасової непрацездатності працівників). До того ж офіційна статистика не відображає повною мірою реального стану виробничого травматизму через подальшу тінізацію економіки та загострення соціально-політичної ситуації в окремих регіонах країни.

Науковим підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі криміналістики та кримінального процесу, в яких розглядалися проблеми виявлення та розслідування злочинів, зокрема Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.В. Бірюкова, В.І. Василичука, А.Ф. Волобуєва, В.І. Галагана, В.Я. Горбачевського, М.Л. Грібова, В.С. Давиденка, А.В. Іщенка, В.О. Коновалової, В.В. Лисенка, Є.Д. Лук'янчикова, Д.Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, М.В. Салтевського, Р.Л. Степанюка, О.В. Таран, О.Ю. Татарова, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалової, П.В. Цимбала, С.С. Чернявського, Ю.М. Чорноус, В.Ю. Шепітька та ін.

¹ Офіційний сайт Державної служби України з питань праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsp.gov.ua/>

Окремі питання протидії злочинним порушенням безпечних умов праці в різні часи досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема Ш.К. Вахітов, В.К. Глістін, М.С. Грінберг, В.І. Жирютін, С.А. Квелідзе, П.В. Кобзаренко, М.П. Яблоков та ін. (методико-криміналістичні аспекти), а також О.О. Бахуринська, В.І. Борисов, І.П. Лановенко, С.Я. Лихова, В.І. Павликівський, О.О. Пащенко, М.І. Хавронюк (кримінально-правові аспекти).

У працях згаданих учених досліджено окремі проблеми правозастосування, актуальних на відповідних етапах розвитку законодавства та правоохоронної практики. Однак, як свідчать результати соціологічних досліджень, у слідчих підрозділах виникають ускладнення під час збирання специфічних доказів, передусім, на початковому етапі розслідування злочинів зазначеної категорії, пов'язані з відсутністю в слідчих належного практичного досвіду, незнанням ними положень регулятивного законодавства, недосконалістю методик розслідування, що й підкреслює актуальність теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження узгоджується з положеннями Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015), Концепції Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012–2016 рр. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 889-р), Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р), відповідає Пріоритетним напрямкам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275) та передбачено планами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2014, 2015 рр. Тему дисертації затверджено вченою радою НАВС 26 листопада 2013 р. (протокол № 31) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1346, 2013 р.).

Мета і задачі дослідження. *Мета* роботи полягає в розробленні теоретичних засад і методико-криміналістичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення організації й тактики досудового розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Відповідно до мети дослідження поставлено такі *задачі*:

- з'ясувати стан наукового дослідження проблем розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою;
- розкрити зміст елементів криміналістичної характеристики порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою;
- виокремити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та запропонувати відповідні програми дій слідчого;
- визначити перелік та деталізувати зміст обставин, які підлягають доказуванню під час досудового розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії;

- запропонувати слідчим рекомендації стосовно використання спеціальних знань під час збирання доказів;
- встановити особливості організації й тактики проведення слідчих (розшукових) дій щодо збирання доказів з матеріальних джерел;
- розробити тактику допитів різних учасників кримінального провадження.

Об'єкт дослідження – злочинні порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, слідча, експертна та судова практика у зв'язку з виявленням і розслідуванням злочинів, передбачених ст. 272 КК України, а також правозастосовна діяльність органів нагляду та контролю за додержанням законодавства про охорону праці.

Предмет дослідження – розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

Методи дослідження. Основою методології дослідження є сукупність прийомів, засобів і способів наукового пізнання сутності та змісту злочинної діяльності, а також діяльності правоохоронних органів з виявлення й розслідування злочинів у їх діалектичному зв'язку. Під час проведення дослідження застосовувались як загальнонаукові методи (*спостереження, опису, порівняння, класифікації*) з метою виявлення закономірностей, що характеризують злочинну діяльність та досудове розслідування (розділи 1–3), так і спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий* – для розкриття поглядів учених різних часів на проблеми, що стосуються предмета дослідження (підрозділи 1.1, 1.2); *догматичний* – з метою тлумачення юридичних категорій, уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *формально-логічний* – при розкритті змісту та обсягу понять «порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», «криміналістична характеристика порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою», «слідча ситуація» (підрозділи 1.2, 2.1, 3.2); *системно-структурний* – для формування структури криміналістичної характеристики та основ методики розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (підрозділи 1.1, 1.2); *соціологічні (інтерв'ювання, анкетування)* – для з'ясування думок слідчих, експертів (розділи 1–3); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, правозастосовної та судової практики (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали вивчення 143 кримінальних проваджень про злочини, передбачені ст. 272 КК України, та 172 відповідні обвинувальні вироки судів за період 2012–2015 рр.; зведені дані соціологічного опитування 156 слідчих органів внутрішніх справ (Національної поліції) Київської, Харківської, Дніпропетровської, Вінницької областей, 12 судових експертів; 64 матеріали технічних розслідувань нещасних випадків на виробництві; систематизована статистична звітність про стан злочинності та результати роботи правоохоронних органів за 2012–2015 рр.; статистичні та аналітичні матеріали Генеральної прокуратури України, МВС України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної служби України з питань праці, Федерації незалежних профспілок

України, Державної служби статистики України, Державної судової адміністрації України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації наведено теоретичні узагальнення та запропоновано методико-криміналістичні рекомендації з розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою (ст. 272 КК України) з урахуванням сучасного стану законодавства та правозастосовної практики, зокрема:

вперше:

- визначено місце порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою у структурі злочинів проти безпеки виробництва та запропоновано наукові засади формування видової методики їх розслідування, що містить загальні рекомендації стосовно організації початкового етапу розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань з обґрунтуванням можливості застосування зазначених положень для методико-криміналістичного забезпечення розслідування інших злочинів проти безпеки виробництва, пов'язаних з порушенням спеціальних правил;

- розкрито зміст та зв'язки елементів криміналістичної характеристики порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, зокрема слідової картини залежно від способу та обстановки вчинення злочинів, а також певних характеристик (професійних, службових, особистісних) злочинця й потерпілого;

- деталізовано перелік обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування порушень правил безпеки у процесі виконання робіт з підвищеною небезпекою, зокрема з метою встановлення події кримінального правопорушення необхідно насамперед з'ясувати: наявність відповідних фактичних (ступінь ризику спричинення шкоди фізичним і майновим благам) та юридичних (порушення закріплених нормативно-правовими актами правил виконання робіт) ознак у певних технологічних процесах;

- розроблено рекомендації щодо використання слідчим спеціальних знань для збирання доказів порушень правил виконання небезпечних робіт, зокрема шляхом залучення спеціалістів-інженерів (з охорони праці й техніки безпеки, енергетиків, механіків, з організації і нормування праці, технологів, конструкторів), інших фахівців технічного профілю (електриків, енергетиків, технологів) для надання технічної допомоги, а також проведення специфічних судових експертиз (інженерно-технічної експертизи в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності; судової експертизи, пов'язаної з порушенням вимог у галузі безпеки життєдіяльності, охорони праці та ергономічного забезпечення; судової електротехнічної експертизи);

удосконалено:

- науковий інструментарій ситуаційного підходу для організації розслідування злочинів на прикладі порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою з виокремленням типових слідчих ситуацій різних етапів розслідування та алгоритмів (програм) дій слідчого в таких ситуаціях;

– наукове бачення способів учинення порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, зокрема на виробничих підприємствах або будь-яких інших об'єктах, де виконуються роботи з підвищеною небезпекою;

– криміналістичну класифікацію джерел слідової інформації про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою;

– криміналістичні рекомендації стосовно організації і тактики проведення слідчих (розшукових) дій для збирання доказів порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, зокрема огляду (місця події, документів), а також допиту службових осіб (свідків, потерпілих, представників державних органів, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про охорону праці);

дістало подальший розвиток:

– напрями розвитку криміналістичних методик розслідування злочинів проти безпеки виробництва, зокрема щодо розроблення окремих методик розслідування порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, характерних для певних галузей виробництва, залежно від видів робіт з підвищеною небезпекою, видів та форм власності підприємств;

– теоретичні та методологічні положення, які стосуються аналізу злочинної діяльності у сфері охорони праці й техніки безпеки та особливостей розслідування таких злочинів у різні періоди;

– наукові рекомендації щодо застосування міждисциплінарного підходу в розв'язанні проблем криміналістичної методики, що передбачає дослідження порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою із застосуванням положень різних наукових дисциплін.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки й пропозиції впроваджено та може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – для удосконалення положень кримінального процесуального законодавства України (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 15 лютого 2015 р. № 04–18/12–238);

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування Національної поліції – як рекомендації з розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України (акти Головного слідчого управління Національної поліції України від 25 грудня 2015 р., Департаменту захисту економіки Національної поліції України від 5 січня 2016 р.);

– *навчальному процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисциплін «Кримінальний процес» та «Криміналістика» (акт Національної академії внутрішніх справ від 10 лютого 2015 р.).

Особистий внесок здобувача становлять опубліковані праці, у яких відображено власні наукові результати та практичні рекомендації з проблем розслідування злочинів проти трудових прав. Наукові ідеї та розроблення, що належать співавтору опублікованих методичних рекомендацій (авторська частка в них не менше 50 %), у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження доповідались автором та обговорювались на семи науково-практичних та науково-теоретичних конференціях, семінарах і круглих столах: «Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень» (м. Київ, 2013 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2014 р.); «Актуальні проблеми права очима молодих учених» (м. Київ, 2014 р.); «Актуальні проблеми розслідування злочинів» (м. Київ, 2014 р.); «Актуальні проблеми протидії організованій злочинній діяльності» (м. Одеса, 2014 р.); «Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Київ, 2014 р.), «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 2015 р.)

Публікації. Основні положення дослідження відображено в 14 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у наукових фахових виданнях України, одна стаття – у зарубіжному науковому виданні, сім тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях, а також методичні рекомендації.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (202 найменування на 23 сторінках) і чотирьох додатків на 27 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 239 сторінок, з них обсяг загального тексту 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів; конкретизовано шляхи й форми їх упровадження та апробації; наведено перелік публікацій дисертанта та структуру дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні основи дослідження та криміналістична характеристика порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» складається з двох підрозділів і присвячений порівняльному аналізу вітчизняного та зарубіжного законодавства, дослідженню стану наукової розробленості проблем криміналістичної характеристики злочинів цієї категорії як підґрунтя для формування методики їх розслідування.

У *підрозділі 1.1 «Становлення і розвиток наукового знання щодо методики розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою»* визначено місце злочинів, передбачених ст. 272 КК України, у системі злочинів проти безпеки виробництва, досліджено історіографію та наукові підходи до розв'язання проблем їх розслідування.

Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою визначено як узагальнюючу норму в системі злочинів проти безпеки виробництва. Вона охоплює різні види виробничої діяльності (будівництво,

енергетика, газове господарство, машинобудування) на підприємствах будь-яких організаційно-правових форм і категорій власників.

На основі порівняння законодавчої регламентації відповідальності за порушення правил охорони праці й техніки безпеки в деяких західноєвропейських країнах (Франції, Німеччині, Австрії) та США, а також у країнах пострадянського простору (Білорусі, Казахстані, Вірменії, Грузії, Російській Федерації) виявлено відсутність окремого кримінально-правового інституту з охорони права людини на безпечні умови праці (на кшталт відповідного розділу КК України).

Цільові наукові розроблення щодо розв'язання проблем розслідування злочинів, які порушують право людини на безпечні та здорові умови праці, тривають з кінця XIX ст. В основу періодизації таких досліджень покладено етапи розвитку законодавства, промисловості, політичні та соціально-економічні умови праці, що в різні часи впливали на потреби правозастосовної практики. Ганс Гросс одним із перших запропонував рекомендації щодо розслідування порушень техніки безпеки на виробництві, присвятивши окремий розділ своєї праці («Керівництво для судових слідчих», 1893) питанням тактики збирання доказів за фактами нещасних випадків на залізницях, заводах.

Наукові дослідження відповідного спрямування помітно активізувались у радянській Україні, починаючи з 30-х років XX ст. Криміналістичні методики того часу мали подібну структуру, містили обґрунтування значення для боротьби зі злочинністю (орієнтували на обов'язкове з'ясування можливих ознак шкідливої антирадянської діяльності в діях підозрюваних), відомості кримінально-правового, процесуального та кримінологічного характеру, рекомендації щодо планування розслідування, проведення окремих слідчих дій. У післявоєнні роки збільшується кількість наукових досліджень з проблем методики розслідування злочинів проти безпеки виробництва, з'являються окремі розділи в підручниках з криміналістики. Упродовж 60–80-х років XX ст. дано змістовну характеристику окремих видів (груп) цих злочинів, значну увагу приділено питанням використання спеціальних знань, зокрема експертних досліджень.

За часів незалежності в Україні вчені виокремлюють проблеми розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, оскільки ці злочини найбільш поширені порівняно з іншими правопорушеннями у сфері безпеки виробництва. З огляду на результати опитувань практичних працівників, визначено, що стан методико-криміналістичного забезпечення їх розслідування потребує удосконалення шляхом розроблення алгоритмів, програм дій слідчого в типових слідчих ситуаціях на початковому етапі (87 %), визначення обставин, що підлягають доказуванню (89 %), з'ясування специфіки використання спеціальних знань (78 %), особливостей проведення слідчих (розшукових) дій (95 %), що враховано у визначенні задач дисертаційної роботи.

У підрозділі 1.2 *«Криміналістична характеристика порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою»*, з огляду на результати вивчення емпіричних даних, розкрито зміст найбільш значущих елементів криміналістичної характеристики злочинів цієї категорії: обстановка, спосіб учинення злочину, особа злочинця, особа потерпілого.

Запропоновано таку сукупність елементів обстановки вчинення злочинів: просторово-часові (орієнтуюча інформація про підприємство: місцезнаходження, правовий статус роботодавця, ліцензування, дозвільна дисципліна, час набуття статусу спеціального суб'єкта); організаційні (організація підготовки та виконання робіт з підвищеною небезпекою); технологічні (технічний стан обладнання, характеристика виробничих процесів і технологій); документальні (нормативно-правові вимоги документального відображення та фіксації етапів з підготовки, організації, проведення і закінчення робіт); соціально-психологічні (взаємини у трудовому колективі, стан та ставлення до вимог трудової дисципліни, безпеки праці). Змістом цих елементів є характерні для виробничого середовища об'єкти, явища та процеси, а метою їх криміналістичного аналізу – встановлення фактичних даних, що свідчать про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

З'ясовано, що понад 80 % порушень відбувається шляхом бездіяльності, що виявляється у відсутності (неналежній) організації виконання робіт (відсутність контролю за виконанням вимог, що пред'являються до осіб, які здійснюють такі роботи; допущення до роботи без виконання або з порушенням технічних (підготовчих) заходів; ухилення від цільового інструктажу виконавців – 73 %); неналежній (неправильній) організації праці, робочого місця (недоліки в раціональному розміщенні на робочих місцях машин та механізмів, матеріалів, запчастин, інструменту; захаращення робочої зони, проходів – 34 %); незабезпеченні (неналежному забезпеченні) засобами індивідуального та колективного захисту (ненадання, неправильний вибір, невідповідність характеру робіт, неправильне застосування – 37 %); технологічних порушеннях (виконання робіт, що не відповідають наряду-допуску, паспорту робіт; порушення правил технічної експлуатації й техніки безпеки під час виконання робіт, керування машинами, механізмами, проведення вимірювань, пересування на транспорті, ведення технологічних процесів – 32 %). Встановлено, що злочини, передбачені ст. 272 КК України, учиняються переважно декількома способами одночасно.

До криміналістичної характеристики особи злочинця належать: особистісні дані (соціально-демографічні, індивідуально-особистісні, медичні); професійні (досвід роботи, професійні знання, службове становище, авторитет у колективі). Ці дані та відомості потрібні для моделювання поведінки злочинця, встановлення психологічного контакту, вибору тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій, ужиття заходів щодо подолання протидії розслідуванню.

Визначено типові недоліки в роботі слідчих під час вивчення особи злочинця: щодо особистісних даних – відсутність даних про спосіб життя, стосунки в побуті, із сусідами, іншими особами, що дають уявлення про певні усталені форми поведінки особи, способи її спілкування з оточуючими; щодо характеристик, пов'язаних із професійною діяльністю – обмеження вивчення особи злочинця довідкою (характеристикою) з місця роботи. З метою усунення зазначених й інших недоліків визначено та запропоновано способи збирання відомостей і даних про особу злочинця щодо отримання криміналістично значущої інформації.

До характеристики особи потерпілого належать: особистісні дані (соціально-демографічні, індивідуально-особистісні, медичні); професійні (як виконавця трудових функцій, учасника трудового колективу, щодо стану додержання трудової дисципліни, стосунки з керівництвом, іншими учасниками трудових відносин). Запропоновано критерії оцінювання слідчим виробничих характеристик потерпілого для визначення їх можливого впливу на механізм заподіяння шкоди життю або здоров'ю унаслідок порушень правил безпеки.

Розділ 2 «Початковий етап розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» складається з трьох підрозділів і присвячений з'ясуванню переліку обставин, що підлягають доказуванню, визначенню типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та особливостям використання спеціальних знань.

У підрозділі 2.1 *«Обставини, що підлягають доказуванню»* розглянуто діяльність слідчого щодо визначення переліку обставин, які підлягають доказуванню, з урахуванням специфіки об'єктивних і суб'єктивних ознак злочинів, передбачених ст. 272 КК України.

На основі законодавчо визначеного переліку обставин, які підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 91 КПК України), та криміналістичної характеристики злочинів розкрито специфіку встановлення: 1) щодо події кримінального правопорушення: обставин місця (виробництво або будь-яке підприємство: галузь, профіль, вид, форма власності підприємства, юридична адреса, вид діяльності, фактична адреса, розташування виробництва, чисельність працівників, структура управління, підпорядкованість) та часу (початок роботи, під час якої операції (технологічного процесу) стався нещасний випадок, коли стало відомо про настання нещасного випадку) вчинення злочину; інших обставин учинення кримінального правопорушення (відомості про технологічну складову виробничої діяльності); 2) щодо винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення: факту набуття повноважень особою, яка зобов'язана дотримуватися правил виконання робіт з підвищеною небезпекою; періоду, протягом якого особа обіймала відповідну посаду або виконувала роботи з підвищеною небезпекою; факту проходження інструктажу, одержання наряду-допуску, нормативно визначеного періоду перебування особи на об'єкті. Розкрито специфіку доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого, а саме: фізичну та юридичну можливість виконання обов'язків щодо додержання правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою.

У підрозділі 2.2 *«Слідчі ситуації початкового етапу розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою»* виокремлено типові слідчі ситуації та запропоновано відповідні програми дій слідчого.

Підставою типізації слідчих ситуацій визначено характер, зміст та обсяг початкової інформації про кримінальне правопорушення. Виокремлено такі типові ситуації: 1) зміст початкової інформації про кримінальне правопорушення визначається матеріалами технічного розслідування нещасного випадку на виробництві (89 %); 2) про кримінальне правопорушення повідомили потерпілий, його родичі, інша особа, якій стало відомо про настання нещасного випадку на

виробництві, представники медичного закладу, до якого було доставлено потерпілого (9 %); 3) самостійне виявлення ознак кримінального правопорушення (під час розслідування іншого кримінального правопорушення, повідомлення в засобах масової інформації, матеріали оперативних підрозділів) (2 %).

Визначено та запропоновано систему дій слідчого в кожній з типових ситуацій з урахуванням специфіки вчинення та розслідування цих злочинів. У першій слідчій ситуації система дій слідчого будується відповідно до необхідності правильної та повної оцінки матеріалів технічного розслідування нещасного випадку на виробництві, ужиття заходів для збирання та закріплення доказової інформації, ризик втрати якої досить високий, оскільки, не в кожному випадку технічне розслідування проводиться об'єктивно та в повному обсязі. У другій слідчій ситуації система дій слідчого спрямована на з'ясування характеру події, оскільки достеменно не відомо, чи трапився саме нещасний випадок на виробництві і чи пов'язаний нещасний випадок з виробництвом. У третій слідчій ситуації першочергову увагу має бути приділено пошуку та закріпленню доказової інформації, ризик втрати якої високий у зв'язку з поширеністю практики приховування нещасних випадків на виробництві від реєстрації та розслідування.

У підрозділі 2.3 *«Використання спеціальних знань під час розслідування порушень правил безпеки у процесі виконання робіт з підвищеною небезпекою»* визначено види спеціальних знань та форми їх використання.

З'ясовано, що спеціаліст залучається для одержання консультацій, роз'яснень щодо технічних питань та специфіки нормативно-правового регулювання організації і проведення робіт з підвищеною небезпекою (89 %); для проведення огляду місця події і документів (63 %); формулювання запитань під час підготовки до допитів (42 %), призначення експертиз (51 %); інших слідчих (розшукових) дій (12 %).

Серед питань, для розв'язання яких найчастіше залучається спеціаліст відповідного профілю, визначено такі: вимоги до організації охорони праці на підприємстві; відмежування робіт з підвищеною небезпекою від інших видів (категорій) робіт; розподіл та зміст обов'язків з додержання правил охорони праці й техніки безпеки керівника підприємства, інженерно-технічних працівників, виконавців робіт; технічний стан обладнання, машин, механізмів; умови їх безпечної експлуатації; зміст нормативно-технічної документації, законодавчих і нормативно-правових приписів стосовно організації та проведення робіт з підвищеною небезпекою; специфіку виробничих процесів та особливості експлуатації обладнання; порядок проведення інструктажів; порядок розслідування нещасних випадків на виробництві.

До найбільш поширених видів інженерно-технічних експертиз при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 272 КК України, належать: судова інженерно-технічна експертиза в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності (для встановлення фактичних обставин виникнення й розвитку надзвичайної ситуації на підприємстві, насамперед галузей підвищеної небезпеки, її наслідків для аварійного об'єкта й людей, а також вивчення каузальності); судова експертиза, пов'язана з порушенням вимог у галузі безпеки життєдіяльності, охорони праці та ергономічного забезпечення (для встановлення фактичних

порушень діючих нормативних документів, які регламентують безпеку виконання робіт у різних галузях промисловості та наявність або відсутність причинного зв'язку між допущеними порушеннями й наслідками події в системі «людина – техніка – середовище»); судова електротехнічна експертиза (для встановлення механізму травмування внаслідок ураження електричним струмом, а також виникнення, розвитку і наслідків позаштатних режимів в електроустановках чи їх складових, стану електроустаткування щодо його відповідності нормативним вимогам).

Типовими помилками в роботі слідчих та експертів щодо призначення і проведення експертиз визначено такі: постановка запитань правового характеру; підміна понять у встановленні причинного зв'язку; неналежна деталізація описання досліджуваної події, що моделюється під час проведення експерименту, з подальшою помилковою оцінкою висновку експерта; постановка запитань, які виходять за межі компетенції експерта або потребують здійснення комплексної експертизи; низька якість об'єктів, які надаються для дослідження. Для усунення недоліків запропоновано деталізовані переліки запитань та об'єктів для кожного виду експертизи.

Розділ 3 «Проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою» складається з трьох підрозділів і присвячений особливостям організації та проведення окремих видів огляду й допиту.

У підрозділі 3.1 «Огляд місця події» розглянуто криміналістичні прийоми проведення відповідного виду огляду. Доведено, що огляд місця події має певні особливості й потребує урахування значної кількості чинників, пов'язаних з функціонуванням виробничого середовища. У протоколі обов'язково фіксують інформацію про виробника, рік випуску, тип, марку, серійний, інвентарний номер машини, обладнання, агрегату та іншого обладнання, під час експлуатації якого стався нещасний випадок. Особливе значення має з'ясування та відображення у протоколі відомостей про обстановку на робочому місці до настання нещасного випадку; огляду підлягають захисні пристрої та інші засоби безпеки; ретельно оглядаються, описуються у протоколі та фотографуються частини машин, механізмів, приладів, деталей, інструмента, якими було травмовано потерпілого; фіксації підлягають температурні показники (у тому числі вологість повітря, швидкість його руху, теплове випромінювання), вентиляційні характеристики (наявність, стан, спосіб) та стан освітлення (яскравість, наявність комбінованого освітлення, рівномірність яскравості); обов'язково необхідно оглянути засоби індивідуального захисту (місцезнаходження на момент огляду, вид, ідентифікаційні або розпізнавальні знаки, загальний стан, пошкодження, їх характер та локалізація).

Виокремлено найбільш важливі щодо відображення слідової інформації об'єкти виробничого середовища. Доведено, що їх огляд потребує застосування особливих навичок та спеціальних знань. До таких об'єктів належать: робоче місце, захисні пристрої та засоби безпеки (їх стан), частини машин, механізмів, приладів, деталей, інструмента, якими було травмовано потерпілого, засоби

індивідуального захисту. Запропоновано рекомендації, орієнтовані на специфіку огляду кожного з цих об'єктів. У вигляді схеми визначено послідовність та особливості проведення огляду робочого місця.

Визначено специфіку огляду трупа (52 % від вивчених кримінальних проваджень). Встановлено, що найбільш поширеними видами виробничих травм під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, які спричиняють смерть потерпілого, є механічні та електричні травми. Систематизовано та представлено у вигляді пошукової таблиці типові види травм залежно від характеру виконуваних робіт, а також рекомендації щодо специфіки огляду трупа залежно від виду травми.

У *підрозділі 3.2 «Огляд документів»* визначено специфіку роботи слідчого з документами підприємства, що стосуються питань охорони праці, техніки безпеки, виконання робіт з підвищеною небезпекою. У документах підприємства, що стосуються питань охорони праці й техніки безпеки, відображено інформацію про загальну організацію охорони праці на підприємстві, посадові обов'язки учасників виробничої діяльності, особливі порядки виконання окремих видів робіт.

Визначено перелік та запропоновано класифікацію найбільш інформативних документів підприємства, які підтверджують: можливість суб'єкта господарювання забезпечити безпечну експлуатацію устаткування підвищеної небезпеки; можливість суб'єкта господарювання забезпечити безпечне виконання робіт з підвищеною небезпекою; відповідність об'єкта підвищеної небезпеки вимогам нормативно-правових актів з охорони праці і промислової безпеки, а також можливості суб'єкта господарювання забезпечити дотримання вимог законодавства під час його експлуатації; право (повноваження) особи виконувати роботи з підвищеною небезпекою.

Найчастіше у роботі слідчих під час огляду документів трапляються такі недоліки: відсутність оцінки суперечностей між відображеними в документах даними та обставинами на місці нещасного випадку (34 %); однобічність в оцінці документів (26 %); уникнення аналізу змісту документів (45 %). За результатами вивчення змісту протоколів оглядів з'ясовано, що у 21 % не було зазначено місце, де виявлено документи, які містять доказову інформацію, у 12 % – їх кількість; у 25 % – був відсутній перелік вилучених документів; у 38 % – вилучено лише копії документів, хоча потрібні були оригінали.

У *підрозділі 3.3 «Допит»* визначено особливості проведення допитів потерпілого, очевидців та свідків нещасного випадку, службових осіб підприємства, підозрюваного, представників комісії з технічного розслідування нещасного випадку на виробництві.

Опитані стосовно особливостей проведення допитів у провадженнях за ст. 272 КК України слідчі наголосили, що головною проблемою є недостатність знань з питань охорони праці й техніки безпеки, унаслідок чого виникає необхідність проведення повторних допитів (79 %); складність встановлення психологічного контакту з допитуваними: потерпілими (15 %), підозрюваними (обвинуваченими) (65 %), свідками (12 %); необхідність подолання протидії (75 %). Водночас слідчі часто нехтують необхідністю ретельної підготовки до допиту (47 %) і не залучають відповідних спеціалістів (39 %). Обґрунтовано необхідність

проведення підготовки до допитів, яка полягає у вивченні спеціальної літератури, документів, що стосуються предмета допиту, посадових обов'язків допитуваного, матеріалів технічного розслідування нещасного випадку, характеристик допитуваного, отримання консультацій спеціалістів.

На початку досудового розслідування особливе значення мають показання потерпілого, оскільки часто потерпілі першими повідомляють про нещасний випадок. Потерпілі можуть повідомити про місце, час, спосіб учинення злочину, механізм травматичної події, особу, яка вчинила злочин, свідків, інших потерпілих. Обов'язковому з'ясуванню під час допиту потерпілих підлягають відомості щодо посади, кваліфікації, періоду роботи на підприємстві, навчання, проведення інструктажу, додержання вимог безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та характер таких робіт, здійснення керівництва виконанням робіт, забезпеченості засобами індивідуального захисту, їх використання, причини нещасного випадку, стосунків з іншими працівниками та керівництвом.

Очевидців і свідків допитують про місцезнаходження в момент нещасного випадку, події, які вони спостерігали, сприйняття сигналів про небезпеку, причини нещасного випадку, стан та швидкість реагування на нещасний випадок, можливий тиск з боку зацікавлених осіб.

Допит службових осіб підприємства (керівника, безпосереднього керівника виконання робіт з підвищеною небезпекою, інженерно-технічних працівників та ін.) потребує ретельної підготовки. Ці особи, як правило, добре обізнані в питаннях нормативно-правового регулювання, порядку організації та виконання робіт з підвищеною небезпекою та, зважаючи на їх зацікавленість у результатах розслідування, можуть скористатися своєю обізнаністю для введення слідства в оману. Службових осіб допитують про час роботи на підприємстві, посаду, посадові обов'язки, документи, якими їх встановлено, перевірку знань, проведення інструктажу потерпілого, забезпеченість потерпілого засобами індивідуального захисту, стан обладнання, заходи безпеки, передбачені для конкретного виду робіт, причини нещасного випадку, стосунки з потерпілим.

ВИСНОВКИ

У **висновках** на основі дослідження законодавства, правозастосовної практики, наукових джерел сформульовано теоретичні та практичні положення і рекомендації методико-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України, зокрема:

1. Науковий інтерес до проблем розслідування злочинів, що посягають на право людини на безпечні й здорові умови праці, у різні історичні періоди визначався станом та динамікою законодавства, соціально-політичними умовами, темпами розвитку виробництва. Ці чинники впливали на формування вимог правозастосовної практики, а отже, і зміст криміналістичних методик. Уперше про методику розслідування нещасних випадків на залізниці, заводах згадується у відомій праці Ганса Гросса «Керівництво для судових слідчих» (1893 р.). Наступним етапом визначено період 1937–1939 рр. – розроблено низку методик

щодо розслідування справ про шкідницькі та диверсійні акти, що вчиняються під виглядом порушення правил техніки безпеки (Б.М. Шавер), злочинні порушення правил техніки безпеки. У тогочасних методиках наголошено на значенні боротьби з цими злочинами з урахуванням класового підходу, питаннях кваліфікації, порушення кримінальної справи, особливостях проведення слідчих дій, планування, а також обставинах, що підлягають встановленню. Розробники методик відмовляються від жорстких схем розслідування. У післявоєнні роки (1949–1960 рр.) розроблено методики розслідування порушень правил техніки безпеки (І.Ф. Крилов, М.С. Брайнін, Е.Д. Куранова, М.П. Косоплечев, М.П. Яблоков), у яких значна увага приділяється встановленню причин настання нещасного випадку, оцінці початкової інформації про злочин, повноваженням органів нагляду і контролю. Після 1960 р. розроблено методики розслідування порушень правил техніки безпеки в окремих галузях господарства та на виробництві: сільське господарство (М.С. Брайнін), машинобудування (К.Ф. Скворцов), вугільна промисловість (В.Ф. Зудін, М.К. Йосифов), будівництві (П.В. Кобзаренко, М.К. Йосифов), лісова промисловість (В.О. Широков). В Україні системне дослідження проблем методики розслідування злочинів проти безпеки виробництва здійснено у 2013 році (О.В. Таран). Для формування сучасних методик розслідування має значення визначення місця порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою в системі злочинів проти безпеки виробництва. Вони належать до категорії злочинів, пов'язаних із порушенням правил охорони праці й техніки безпеки на виробництві, які створюють загрозу заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини. Дія цієї норми поширюється на порушення зазначених правил на різних виробництвах, підприємствах, проте винятково під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Запропоновані наукові основи методики розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України, можуть слугувати підґрунтям для подальшого розроблення методик розслідування таких порушень у різних галузях виробництва, залежно від форм власності та організаційної структури підприємств.

2. Криміналістична характеристика злочинів, передбачених ст. 272 КК України – це сукупність криміналістично значущих, взаємопов'язаних та взаємозумовлених типових даних і відомостей про обстановку й спосіб учинення цих злочинів, особу злочинця та особу потерпілого. Місцем учинення злочину переважно є підприємство. Порушення, пов'язані з одержанням та використанням дозволів та ліцензій для певних видів діяльності, виявлені у 32 %. Місцем вчинення злочину у 64 % була територія підприємства, інше місце – 36 %. Підприємство належало до об'єктів підвищеної небезпеки у 71 % випадків. Кримінальні правопорушення переважно вчиняються шляхом поєднання декількох способів. Способи вчинення злочинів особами, які зобов'язані дотримуватись правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою, диференціюються залежно від службового становища такої особи. Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою вчинюють: керівники робіт; інженерно-технічні працівники; громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності, які використовують найману працю на умовах трудового договору – 56 %; виконавці

робіт (особи, які зобов'язані дотримуватись правил виконання небезпечних робіт) – у 44 %. Потерпілими від злочину переважно є чоловіки (89 %) віком від 25 до 45 років (67 %), які працюють на підприємстві, де виконувались роботи з підвищеною небезпекою (93 %), мають профільну освіту (32 %) та досвід виконання робіт з підвищеною небезпекою (46 %), проходили спеціальну підготовку (38 %).

3. Перелік обставин, що підлягають доказуванню, визначено на основі предмета доказування (ст. 91 КПК України) та конкретизовано з урахуванням специфіки порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Зокрема виокремлено особливості доказування обставин місця та часу вчинення злочину, факту й характеру трудових відносин між потерпілим і роботодавцем, технологічної складової виробничої діяльності, фізичної та юридичної (правової) можливості виконання робіт з підвищеною небезпекою, мотиву вчинення злочину.

4. Розподіл типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою здійснено на основі змісту та обсягу первинної інформації про кримінальне правопорушення, даних про особу підозрюваного. Системи дій слідчого в кожній ситуації визначено залежно від повноти, достовірності, своєчасності та об'єктивності даних про нещасний випадок (проведення технічного розслідування, його результати, приховування нещасного випадку від розслідування) та осіб, які причетні до його настання (особиста зацікавленість, можливість впливати на розслідування, змова, тиск на потерпілого, свідків).

5. Поширеними формами використання спеціальних знань визначено: призначення та проведення судових експертиз (86 % кримінальних проваджень), залучення спеціаліста до участі в проведенні слідчих (розшукових) дій (67 %), одержання письмових роз'яснень та довідкової інформації від спеціаліста щодо специфічних питань технічного характеру (54 %). Метою залучення спеціаліста є одержання слідчим адаптованого під конкретне підприємство та вид робіт з підвищеною небезпекою знання (консультація, роз'яснення) для правильної оцінки доказів, визначення тактики й порядку проведення слідчих (розшукових) дій. Встановлено, що потрібними спеціальними знаннями володіють інженерно-технічні працівники. Слідчі, залежно від конкретних завдань провадження, зверталися за допомогою до інженерів з охорони праці й техніки безпеки (95 %), інженерів-енергетиків (43 %), інженерів-механіків (64 %), інженерів з організації та нормування праці (17 %), інженерів-технологів (9 %), інженерів-конструкторів (11 %), а також техніків-електриків (43 %), техніків-енергетиків (34 %), техніків-технологів (16 %). Зважаючи на те, що матеріальні сліди порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою відображено переважно в документах підприємства, а також залишаються на місці нещасного випадку, охарактеризовано завдання, визначено перелік об'єктів та запитань для різних видів судових експертиз: інженерно-технічної експертизи в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності; судової експертизи, пов'язаної з порушенням вимог у галузі безпеки життєдіяльності, охорони праці та ергономічного забезпечення; судової електротехнічної експертизи.

6. Результативними слідчими (розшуковими) діями щодо одержання доказової інформації є огляд місця події, огляд документів та допит. Кожна із зазначених слідчих (розшукових) дій має тактичні особливості та потребує застосування спеціальних навичок і знань. Специфічними об'єктами огляду місця події є такі: робоче місце (межі, складові, стан, умови, відповідність вимогам безпеки, показники небезпечних умов); захисні пристрої та інші засоби безпеки (наявність, стан); частини машин, механізмів, обладнання, якими було травмовано потерпілого; засоби індивідуального та колективного захисту (наявність, справність, відповідність характеру робіт). Особливе значення має наявність, характер та послідовність змін на місці нещасного випадку. До типових помилок у роботі слідчих під час огляду документів належать: ненадання значення суперечностям між даними, які відображено в документах, та обставинами на місці нещасного випадку (34 %); однобічність в оцінці документів (26 %); відсутність аналізу їх змісту (45 %).

7. Обрання тактики допиту для різних учасників кримінального провадження залежить від їх процесуального статусу, стосунків у трудовому колективі, причетності до настання нещасного випадку, наявності та характеру особистої зацікавленості в результатах досудового розслідування, сутності конфліктних ситуацій. Допит службових осіб підприємства потребує підготовки із залученням допомоги спеціаліста.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Панчишин М. Я. Проблеми формування методики розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою / М. Я. Панчишин // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 4 (89). – С. 173–181.

2. Панчишин М. Я. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою / М. Я. Панчишин // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 2 (91). – С. 165–173.

3. Панчишин М. Я. Особливості проведення огляду під час розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України / М. Я. Панчишин // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 2 (8). – С. 202–212.

4. Панчишин М. Я. Стан наукових досліджень проблем методики розслідування злочинів, передбачених ст. 272 Кримінального кодексу України / М. Я. Панчишин // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 3 (92). – С. 133–147.

5. Панчишин М. Я. Криміналістична характеристика способів порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою / М. Я. Панчишин // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 3 (96). – С. 82–88.

6. Панчишин М. Я. Обстановка совершения преступлений, предусмотренных статьей 272 Уголовного кодекса Украины / М. Я. Панчишин // Актуальные

вопросы права, образования и психологии : сб. науч. тр. Могилев. ин-та М-ва внутр. дел Республики Беларусь. – 2015. – Вып. 3. – С. 232–240.

7. Панчишин М. Я. Участь спеціаліста в огляді місця події у справах про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою / М. Я. Панчиншин // Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень : зб. матеріалів круглого столу / редкол. : Кобилянський О. Л., Кофанов А. В., Матвієнко П. Є. – К. : Навч.-наук. ін-т підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 250–252.

8. Панчишин М. Я. Проблеми розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України / М. Я. Панчишин // Актуальні проблеми права очима молодих учених : тези доп. підсумкової наук.-теорет. конф. : у 2 ч. (Київ, 4 берез. 2014 р.). – Ч. 2. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 34–37.

9. Панчишин М. Я. Оцінка інформативності та доказового значення змісту матеріалів технічного розслідування нещасного випадку у досудовому розслідуванні злочинів, передбачених ст. 272 КК України / М. Я. Панчишин // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи вирішення : тези доп. наук.-теорет. конф. (Київ, 20 берез. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 221–224.

10. Панчишин М. Я. Система дій слідчого у типових ситуаціях початкового етапу розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України / М. Я. Панчишин // Актуальні проблеми розслідування злочинів : зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 193–196.

11. Панчишин М. Я. Недоліки організаційного та процесуального характеру в роботі слідчого під час розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України / М. Я. Панчишин // Актуальні проблеми протидії організований злочинній діяльності : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (Одеса, 26 верес. 2014 р.). – О. : ОДУВС, 2014. – С. 102–103.

12. Панчишин М. Я. Організаційні та процесуальні недоліки у роботі слідчого під час розслідування злочинів, передбачених ст. 272 КК України (за матеріалами слідчої практики) / М. Я. Панчишин // Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні : зб. матеріалів Інтернет-конференції (Київ, 28 листоп. 2014 р.). – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – С. 132–134.

13. Панчишин М. Я. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристик злочинів, передбачених ст. 272 КК України / М. Я. Панчишин // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доп. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 238–241.

14. Панчишин М. Я. Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою : метод. рек. / О. В. Таран, М. Я. Панчишин. – К., 2015. – 78 с.

АНОТАЦІЯ

Панчишин М. Я. Розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2016.

У дисертації розкрито теоретичні засади та практичні питання розслідування порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою. Визначено місце цих злочинів у системі злочинів проти безпеки виробництва, досліджено генезис становлення та розвитку наукового знання щодо їх розслідування, виокремлено періодизацію. Визначено поняття криміналістичної характеристики порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та зміст її елементів. Сформульовано перелік обставин, що підлягають доказуванню з урахуванням специфіки цих злочинів. Виокремлено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та запропоновано алгоритми (програми) дій слідчого для кожної з них. Конкретизовано форми використання спеціальних знань. Запропоновано практичні рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: порушення правил безпеки, виконання робіт з підвищеною небезпекою, злочини проти безпеки виробництва, розслідування, криміналістична методика, слідчі (розшукові) дії, спеціальні знання.

АННОТАЦИЯ

Панчишин М. Я. Расследование нарушений правил безопасности при выполнении работ с повышенной опасностью. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию теоретических основ и разработке практических рекомендаций по расследованию нарушений правил безопасности во время выполнения работ с повышенной опасностью.

Проанализировано уголовное и уголовно-процессуальное законодательство, а также практика уголовного производства о нарушении правил охраны труда и техники безопасности в ряде европейских стран (Франция, Германия, Австрия) и США, а также в странах постсоветского пространства (Беларусь, Казахстан, Армения, Грузия, Российская Федерация). Определено, что в законодательстве этих стран, в отличие от отечественного, отсутствуют отдельные главы или разделы, в которых сосредоточены правовые нормы, охраняющие права человека на безопасные условия труда. В Украине соответствующие нормы размещены в разделе X Уголовного кодекса. Нарушение правил безопасности при выполнении

работ с повышенной опасностью определено как обобщающая норма, которая охватывает различные виды производств, однако для уголовно-правовой квалификации имеет значение лишь характер выполняемых работ.

Криминалистическая характеристика преступлений, предусмотренных ст. 272 Уголовного кодекса Украины, представляет совокупность значимых для расследования этих преступлений взаимосвязанных и взаимообусловленных типовых данных и сведений об обстановке и способе их совершения, личности преступника и личности потерпевшего.

Научно определены особенности доказывания места и времени совершения преступления, факта и характера трудовых отношений между потерпевшим и работодателем, технологической составляющей производственной деятельности, физической и юридической (правовой) возможности выполнения работ с повышенной опасностью, мотива совершения преступления.

В зависимости от характера, содержания и объема информации об уголовном правонарушении, выделены типичные следственные ситуации начального этапа расследования: содержание исходной информации об уголовном правонарушении определяется материалами технического расследования несчастного случая на производстве; об уголовном правонарушении сообщили потерпевший, его родственники, другое лицо, которому стало известно о несчастном случае, представители медицинского учреждения, в которое был доставлен потерпевший; самостоятельное выявление признаков уголовного правонарушения (во время расследования другого уголовного правонарушения, сообщение в средствах массовой информации, материалы оперативных подразделений).

Значительное внимание уделено практическим рекомендациям по использованию специальных знаний, проведению следственных (розыскных) действий. Наиболее востребованной признается помощь специалистов в области охраны труда и проведения инженерно-технических экспертиз с применением специальных технических знаний по электробезопасности, пожарной безопасности, строительству, горному делу и др. В этой связи рассмотрены понятие, предмет, задачи судебной инженерно-технической экспертизы в области охраны труда и безопасности жизнедеятельности, судебной экспертизы, связанной с нарушением требований в области безопасности жизнедеятельности, охраны труда и эргономичного обеспечения, судебной электротехнической экспертизы. Определены перечни вопросов и объекты для каждого вида экспертиз.

Эффективным с точки зрения получения доказательственной информации является проведение осмотра места происшествия, осмотра документов и допроса.

При проведении исследования использованы материалы 143 уголовных производств о преступлениях, предусмотренных ст. 272 Уголовного кодекса Украины; сводные данные опроса 156 следователей органов внутренних дел (Национальной полиции) из Киевской, Харьковской, Днепропетровской, Винницкой областей, а также 12 судебных экспертов; 64 материала технических расследований несчастных случаев на производстве; статистическая отчетность о состоянии преступности и результатах работы правоохранительных органов за 2012–2015 гг.; статистические и аналитические материалы Генеральной

прокуратуры Украины, Министерства внутренних дел Украины, Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, Государственной службы Украины по вопросам труда, Федерации независимых профсоюзов Украины, Государственной службы статистики Украины, Государственной судебной администрации Украины.

Ключевые слова: нарушение правил безопасности, выполнение работ с повышенной опасностью, преступления против безопасности производства, расследование, криминалистическая методика, следственные (розыскные) действия, специальные знания.

SUMMARY

M. Panchyshyn. Investigation of safety regulations' breach during higher risk performance. – *Manuscript*.

Dissertation on Candidate of Law Sciences Degree on specialty 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; forensic expertise; operative investigative activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2016.

This dissertation is concerning on study of theoretical and practical aspects of investigation of safety regulations' breach during higher risk performance. The place of these crimes in the system of crimes against industrial safety has been defined, the genesis of establishment and development of science knowledge of their investigation has been studied, and division into periods has been done. The definition of investigation of safety regulations' breach during higher risk performance criminalistics characteristic (as well as content of its elements) has been discovered. The list of circumstances to be proved in criminal proceeding with due regard to these crimes specifics has been formulated. The common scenarios of initial stage of investigation have been identified, algorithms (or programs) of investigator's actions for every scenario have been suggested. The forms of special knowledge using have been concretized. Practical recommendations concerning investigation (operative) actions have been proposed. Recommendations to improve the CPC of Ukraine regulations concerning the subject of defined research have been provided.

Keywords: safety rules violation, works with high risk, crimes against industrial safety, investigation, criminalistics method, investigation (operative) actions, special knowledge.